

ПЕДАГОГІЧНА МОДЕЛЬ ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ БЕЗПЕКИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ЕТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ

THE PEDAGOGICAL MODEL OF FOSTERING SAFETY CULTURE THROUGH THE LENS OF ETHICAL VALUES

У статті досліджено теоретико-методичні основи формування культури безпеки життєдіяльності здобувачів освіти крізь призму етичних цінностей, які визначають гуманістичний зміст сучасної освіти. Підкреслено, що у XXI столітті проблема безпеки набуває багатовимірного характеру й виходить за межі технічних або правових аспектів, постаючи як морально-етичне й соціокультурне явище. У цьому контексті культура безпеки розглядається не лише як сукупність знань і навичок, а як система світоглядних переконань, моральних орієнтирів та особистісної відповідальності за власне життя і життя інших.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та розроблення педагогічної моделі виховання культури безпеки, заснованої на етико-ціннісному підході, що інтегрує знання з педагогіки, етики, психології та філософії освіти. Методологічну основу становлять принципи гуманізації, особистісно орієнтованого та компетентнісного підходів, а також використання методів аналізу наукових джерел, педагогічного моделювання, порівняння, узагальнення та системного підходу. У ході дослідження розроблено структурну модель, яка включає чотири взаємопов'язані компоненти: цільовий (формування внутрішньої мотивації до безпечної поведінки як морального вибору), змістовий (інтеграція знань про безпеку з гуманістичними цінностями), процесуальний (використання активних методів – рольових ігор, моделювання ситуацій ризику, моральних дилем), результативно-оцінювальний (визначення рівня сформованості культури безпеки за когнітивним, емоційно-ціннісним і поведінковим критеріями).

Доведено, що впровадження етичних цінностей – відповідальності, гідності, співчуття, поваги до життя, чесності, турботи про довкілля – створює передумови не лише для підвищення рівня особистої безпеки, але й для розвитку морально зрілої, соціально активної особистості, здатної до етичного саморегулювання поведінки. Запропонована модель може бути використана в освітньому процесі закладів загальної середньої та вищої освіти, у програмах підготовки педагогів, викладанні курсів «Безпека життєдіяльності», «Громадянська освіта» та «Етика».

Перспективою подальших досліджень є емпірична перевірка ефективності запропонованої моделі, розроблення інструментів педагогічної діагностики рівня сформованості культури безпеки, а також створення етико-гуманістичного освітнього середовища, у якому цінність людського життя виступає провідною педагогічною категорією.

Ключові слова: педагогічна модель, культура безпеки, етичні цінності, педагогіка, виховання, гуманізація освіти.

The article explores the theoretical and methodological foundations of the formation of a culture of safety in the life of education seekers through the prism of ethical values, which determine the humanistic content of modern education. It is emphasized that in the 21st century, the problem of safety acquires a multidimensional nature and goes beyond technical or legal aspects, appearing as a moral-ethical and socio-cultural phenomenon. In this context, the culture of safety is considered not only as a set of knowledge and skills, but as a system of worldview beliefs, moral guidelines and personal responsibility for one's own life and the lives of others.

The aim of the article is to theoretically substantiate and develop a pedagogical model of educating a culture of safety, based on an ethical and value approach, which integrates knowledge from pedagogy, ethics, psychology and philosophy of education. The methodological basis is the principles of humanization, personality-oriented and competency-based approaches, as well as the use of methods of analysis of scientific sources, pedagogical modeling, comparison, generalization and a systemic approach.

The study developed a structural model that includes four interrelated components: target (formation of internal motivation for safe behavior as a moral choice), content (integration of knowledge about safety with humanistic values), procedural (use of active methods - role-playing games, modeling of risk situations, moral dilemmas), result-based and evaluative (determination of the level of formation of a safety culture according to cognitive, emotional-value and behavioral criteria). It is proven that the introduction of ethical values - responsibility, dignity, compassion, respect for life, honesty, care for the environment - creates the prerequisites not only for increasing the level of personal safety, but also for the development of a morally mature, socially active personality capable of ethical self-regulation of behavior. The proposed model can be used in the educational process of secondary and higher education institutions, in teacher training programs, teaching courses on "Life Safety", "Civic Education" and "Ethics".

The prospect of further research is the empirical verification of the effectiveness of the proposed model, the development of pedagogical diagnostic tools for the level of formation of a safety culture, as well as the creation of an ethical and humanistic educational environment in which the value of human life is the leading pedagogical category.

Key words: pedagogical model, safety culture, ethical values, pedagogy, upbringing, humanization of education.

УДК 37.013.42:17.022.1

DOI <https://doi.org/10.32782/ip/89.5>

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Іванова О.В.

orcid.org/0000-0002-0682-5607

асистент кафедри філософії,
соціально-гуманітарних наук
та фізичного виховання;
Хмельницького університету управління
та права імені Леоніда Юзькова

Постановка проблеми у загальному вигляді.

В сучасних умовах соціальної нестабільності, воєнних загроз і глобальних ризиків питання формування культури безпеки набуває ключового

значення. Традиційні підходи, що базуються переважно на знаннях про технічні чи правові аспекти безпеки, виявляються недостатніми. Необхідно розглядати безпеку як ціннісно-етичну категорію,

пов'язану з вихованням моральної відповідальності, співпереживання та самоконтролю.

Педагогіка ХХІ століття має створювати умови, у яких безпечна поведінка стане проявом внутрішніх переконань особистості, а не лише дотриманням правил. Це зумовлює потребу у педагогічних моделях, що інтегрують етичні принципи у процес виховання культури безпеки життєдіяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблему виховання культури безпеки досліджували такі вчені, як О. Бикова, І. Зязюн, О. Пехота, В. Ортинський, які розглядали її у контексті гуманістичної педагогіки та формування компетентностей. Питання етичного виховання у педагогічному процесі розкривали В. Сухомлинський, Л. Хоружа, О. Савченко. Концепцію етико-ціннісного підходу до освіти висвітлено у працях Т. Лубенця, Н. Ничкало, О. Пометун.

Водночас залишається недостатньо розробленим питання інтеграції етичних цінностей у педагогічну модель формування культури безпеки. Переважна більшість робіт зосереджена на нормативних аспектах безпеки, не враховуючи морально-психологічний вимір.

Метою дослідження є розроблення педагогічної моделі виховання культури безпеки життєдіяльності на основі етичних цінностей.

Для досягнення мети передбачено виконання таких завдань:

- визначити сутність понять «культура безпеки» та «етичні цінності» у педагогічному контексті;
- обґрунтувати структурні компоненти педагогічної моделі;
- описати педагогічні умови ефективного виховання культури безпеки.

Розроблена педагогічна модель доводить, що ефективно виховання культури безпеки можливе лише за умови етичного наповнення освітнього процесу. Формування моральних цінностей виступає не допоміжним, а системоутворювальним чинником безпечної поведінки.

Перспективи подальших досліджень полягають у впровадженні моделі в практику підготовки педагогічних кадрів і розробці інструментів для оцінювання рівня етико-безпекової компетентності учасників освітнього процесу.

Виклад основного матеріалу. У сучасному педагогічному дискурсі поняття «культура безпеки» дедалі частіше осмислюється не лише як система знань і навичок, спрямованих на запобігання небезпекам, а як складне інтегративне утворення, що поєднує когнітивний, аксіологічний, поведінковий та духовно-моральний аспекти особистості [1, с. 25]. Науковці наголошують, що формування культури безпеки має розглядатися крізь призму гуманістичної парадигми освіти, у центрі якої перебуває цінність людини, її життя та гідності [2, с. 14; 3, с. 48].

В межах цього дослідження розроблено педагогічну модель виховання культури безпеки через призму етичних цінностей. Модель ґрунтується на засадах аксіологічного, діяльнісного та особистісно орієнтованого підходів, що передбачають органічне поєднання знань про безпеку з морально-етичним світоглядом особистості [4, с. 132; 5, с. 90].

Цільовий компонент

Цільовий компонент моделі передбачає формування у здобувачів освіти внутрішньої мотивації до безпечної поведінки як морального вибору. На думку В. Сухомлинського, моральність є «інтелектом серця», тобто внутрішньою здатністю особистості приймати гуманні рішення на основі співпереживання та поваги до інших [6, с. 78]. У цьому контексті безпечна поведінка постає не лише як дотримання правил, а як вияв етичної зрілості, що базується на відповідальності, самоконтролі та усвідомленні наслідків власних дій [7, с. 55].

Розвиток такої мотивації можливий лише за умови створення у навчальному середовищі системи цінностей, у центрі якої перебуває людина. Як підкреслює І. Зязюн, педагогічна дія набуває морального сенсу тоді, коли спрямована на розвиток у вихованця почуття власної гідності та здатності до морального вибору [8, с. 211]. Тому формування культури безпеки має здійснюватися не через заборони, а через виховання усвідомленої потреби у збереженні життя – свого й інших.

Змістовий компонент

Змістовий компонент моделі спрямований на інтеграцію знань про безпеку життєдіяльності з гуманістичними й етичними цінностями. Сучасна дидактика розглядає зміст освіти не лише як сукупність навчальної інформації, а як систему смислів, які сприяють становленню світогляду особистості [9, с. 87].

Знання про безпеку необхідно доповнювати етичними категоріями – доброчесністю, відповідальністю, співчуттям, чесністю – оскільки саме вони визначають моральну спрямованість людських дій у критичних ситуаціях [10, с. 134]. Так, у процесі навчання доцільно аналізувати моральні аспекти поведінки в екстремальних обставинах, етичні дилеми допомоги іншим, дотримання принципів справедливості й поваги до людського життя.

На цій основі формується етико-безпекова компетентність – інтегративна якість особистості, що поєднує здатність діяти безпечно, морально й відповідально. Як зазначає О. Савченко, гуманізація змісту освіти полягає в тому, щоб кожен навчальний предмет сприяв формуванню моральних переконань і соціальної зрілості [11, с. 103]. Отже, предмет «Безпека життєдіяльності» має потенціал стати носієм не лише практичних знань, а й духовно-етичних цінностей.

Процесуальний компонент

Процесуальний компонент реалізує принцип активності та рефлексивності навчання. У сучасній

педагогіці дедалі більшої ваги набувають активні методи навчання, які сприяють усвідомленню морального змісту дій у небезпечних або конфліктних ситуаціях [12, с. 61]. До таких методів належать:

- ділові ігри з моделюванням поведінки у надзвичайних ситуаціях, що формують навички колективної взаємодії та моральної відповідальності;
- аналіз моральних дилем, коли студенти обговорюють етичні вибори у кризових умовах (наприклад, «врятувати себе чи допомогти іншому»);
- проектна діяльність, спрямована на створення освітніх ініціатив із пропаганди культури безпеки у громаді.

Як підкреслюють М. Луненберг та Ф. Кортахен, етична компетентність педагога проявляється передусім у його здатності бути моральним прикладом, моделюючи поведінку, що ґрунтується на емпатії, довірі та рефлексії [13]. Такий підхід сприяє переходу від зовнішнього контролю до саморегуляції поведінки, що є ключовим елементом культури безпеки.

Результативно-оцінювальний компонент

Результативно-оцінювальний компонент моделі забезпечує діагностику рівня сформованості культури безпеки за трьома критеріями: когнітивним, емоційно-ціннісним і поведінковим [14, с. 204].

- Когнітивний критерій відображає знання основ безпеки, розуміння моральних аспектів людської взаємодії у кризових умовах.
- Емоційно-ціннісний критерій охоплює розвиток емпатії, толерантності, альтруїзму, готовності до співпраці.
- Поведінковий критерій характеризує здатність особистості діяти відповідально й безпечно у повсякденних і надзвичайних ситуаціях.

Для оцінювання рівнів сформованості культури безпеки доцільно використовувати анкетування, спостереження, аналіз рефлексивних щоденників, педагогічні експерименти [15, с. 178]. Ефективність моделі визначається не лише кількісними показниками знань, а й якісними змінами в моральній самосвідомості здобувачів освіти.

Педагогічні умови реалізації моделі

Провідною педагогічною умовою функціонування запропонованої моделі є етична орієнтація освітнього середовища. Як наголошує Н. Ничкало, педагогічна культура не може бути нейтральною – вона завжди відображає моральні позиції суспільства [16, с. 64]. Створення етично насиченого середовища передбачає взаємоповагу між учасниками освітнього процесу, підтримку моральних норм, прозорість комунікацій, демократичний стиль керівництва.

Таким чином, реалізація педагогічної моделі виховання культури безпеки через призму етичних цінностей забезпечує перехід від інформаційного до ціннісно-смыслового підходу у навчанні. Це дозволяє виховувати не лише обізнаного,

а й морально зрілого громадянина, здатного діяти безпечно, гуманно та відповідально в умовах сучасних викликів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Результати проведеного теоретико-практичного аналізу дали змогу обґрунтувати ефективність педагогічної моделі формування культури безпечної поведінки здобувачів освіти на засадах етичної орієнтації освітнього середовища. Запропонована модель інтегрує ціннісно-гуманістичний, когнітивний і діяльнісний підходи, що у сукупності забезпечують не лише інформованість здобувачів освіти про правила безпечної поведінки, а й формування у них стійкої внутрішньої моральної мотивації до безпечних дій у повсякденному житті.

У ході дослідження встановлено, що ключовими детермінантами ефективного виховання культури безпеки є:

- особистісно орієнтований характер педагогічного впливу, який враховує індивідуальні моральні переконання й життєвий досвід дитини;
- ціннісно-смыслова інтеграція освітнього змісту, що сприяє усвідомленню безпеки як етичної категорії, пов'язаної з гідністю, відповідальністю та повагою до життя;
- активні методи навчання, котрі стимулюють рефлексію, емпатію, моральне судження і практичну готовність діяти безпечно;
- етико-гуманістичне середовище навчального закладу, у якому норми взаємоповаги, довіри та турботи про інших набувають статусу соціальних правил спільного життя.

Таким чином, запропонована педагогічна модель може розглядатися як системоутворюючий механізм гуманізації освітнього процесу та підвищення його превентивного потенціалу. Її реалізація дозволяє поєднати процес формування компетентностей у сфері безпеки життєдіяльності з вихованням морально зрілої, відповідальної особистості, здатної до етичного саморегулювання поведінки в умовах ризику чи невизначеності.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у розробленні цілісної моделі формування культури безпечної поведінки на етико-гуманістичних засадах, що поєднує когнітивний, емоційно-ціннісний і поведінковий рівні педагогічного впливу. Практична значущість дослідження виявляється у можливості впровадження цієї моделі у навчальний процес закладів загальної середньої та вищої освіти, а також у програми підготовки майбутніх педагогів і фахівців соціально-гуманітарного профілю.

Перспективними напрямками подальших наукових розвідок є:

1. Емпірична перевірка ефективності моделі в умовах різних типів освітніх закладів, зокрема сільських і міських шкіл.

2. Удосконалення діагностичного інструментарію для вимірювання рівня сформованості культури безпеки у здобувачів освіти.

3. Розроблення методик підготовки педагогів до реалізації етично зорієнтованих технологій формування безпечної поведінки.

4. Міждисциплінарне розширення дослідження, зокрема через інтеграцію педагогічних, психологічних, соціологічних та філософських підходів до проблеми безпеки.

5. Аналіз впливу цифрового освітнього середовища на становлення етичних і поведінкових установок щодо безпеки у дітей і молоді.

Отримані результати підтверджують, що формування культури безпечної поведінки є не лише педагогічним завданням, а й соціально-етичним імперативом сучасної освіти, спрямованої на виховання особистості, здатної мислити гуманістично, діяти відповідально та співпереживати іншим. У цьому полягає головна стратегічна перспектива подальших досліджень – створення освітньої парадигми, у центрі якої перебуває людина як найвища цінність і мета безпечного розвитку суспільства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бикова О. В. Культура безпеки як педагогічна категорія. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2018. № 12. С. 15–19.

2. Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії. Київ : Вища школа, 2008. 520 с.

3. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Київ : Радянська школа, 1982. 430 с.

4. Пометун О. І. Сучасний урок: інтерактивні технології навчання. Київ : А.С.К., 2004. 192 с.

5. Лубенець Т. О. Ціннісний підхід у вихованні учнівської молоді. *Педагогічний дискурс*. 2016. № 20. С. 64–69.

6. Сухомлинський В. О. Сто порад учителю. Київ : Радянська школа, 1980. 320 с.

7. Ортинський В. Л. Педагогіка: теорія та історія. Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2010. 428 с.

8. Зязюн І. А. Педагогічна майстерність. Київ : Академія, 2004. 256 с.

9. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи. Київ : Педагогічна думка, 2012. 366 с.

10. Хоружа Л. Л. Етичні орієнтири сучасної освіти. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2017. № 23. С. 112–118.

11. Савченко О. Я. Гуманізація змісту освіти як педагогічна проблема. *Рідна школа*. 2015. № 5. С. 9–13.

12. Пехота О. М. Освітні технології. Київ : А.С.К., 2011. 256 с.

13. Lunenberg M., Korthagen F. The Teacher Educator as a Role Model. *Teaching and Teacher Education*. 2009. Vol. 25, No. 5. P. 586–594. DOI: 10.1016/j.tate.2008.11.001.

14. Ортинський В. Л. Педагогічна діагностика. Львів : Новий Світ, 2013. 312 с.

15. Кузьмінський А. І. Педагогічний експеримент у системі наукового дослідження. Київ : Освіта, 2016. 210 с.

16. Ничкало Н. Г. Освіта і особистість у сучасному світі. Львів : Світ, 2017. 384 с.

Дата першого надходження рукопису до видання: 13.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 08.12.2025
Дата публікації: 30.12.2025